

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИК ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ
КЫЗЫЛ ХООРАЯ КОМИТЕТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ
ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЯ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1959
ЯНВАРЬ
4
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 3 (4231)

Өртөө 20 коп.

1959 чылдың январь 2-де космиктиг ракетаны
Айның талазынче салып үндүрерин СССР-ге
боттандырган.

СЭТА-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ Космиктиг ракетаны Ай талазынче салып үндүргөн дугайында

1957—1958 чылдар ракетта тудуунуң талазы-биле Совет Эвилелиниң эң улуг чедишкисин-ри-биле демдегелеттинген. Черни совет кылымал эдеринчилерин салып үндүргени космиктиг ужудушкуннарны боттандырынга болгаш Хүн системаның өске-даа планеталарына чедеринге чулула материалдарны чыып алыр органы берген.

ССРЭ-де чорудуп турар эртем-шинчилел болгаш дуржулга-конструктор ажылдары болза, хемчээл-даа, деңиз-даа талазы-биле черниң улуг кылымал эдеринчилерин кылырынче угланган турган. Черни совет үшкү эдеринчилерин деңизи 1327 кг. болганы билдингир болгай.

Делегейнин геофизиктиг чылынын программанын эзугаар 1957 чылдың октябрь 4-те делегейде Черни бирги кылымал эдеринчилерин болгаш оң дараазындагы совет аар эдеринчилерин салып үндүргөн, секундада сес километр чоруур баштайгы космиктиг дүргөдешкини алган турган.

Совет эртемденнерин, конструкторларын, инженерлерин болгаш ажылчыларын оон ынай чогадыкчы ажылынын түнелинде амгы үеде хой чадаланчак ракетаны кылган, оон сөөлгү чадазы планеталар аразынын ужудушкунун хандырып турар космиктиг ийгин дүргөдешкини—секундада 11,2 километр дүргөдешкини хандыра алган турган.

1959 чылдың январь 2-де космиктиг ракетаны Айның талазынче салып үндүрерин СССР-ге боттандырган. Хой чадаланчак космиктиг ракетта бердинген программа эзугаар Айче угланымшыктын шимчээшкисин траектория-зынче үне берген, баштайгы медээни эзугаар ракетаның сөөлгү чадазы чулула ийгин космиктиг дүргөдешкини алган. Бодунуң шимчээшкисин үргүлчүлештирер ракетта Совет Эвилелиниң чөөн кызыгаарын эрте берген, Гавай ортудуктарын кыры-биле эртен болгаш Черден дүргөни-биле адырылышаан, Оомж океанын кырында үргүлчүлөп чоруп турар.

Январьның 3-те Москва шагы-биле 3 шак 10 минут турда космиктиг ракетта Айның уунче барышаан, Черден 110 муң километр хире бедик биле Суматра ортудуктуң муруну кезээни кыры-биле эртен. Шуут хайгаараашкынар-биле тодарайдып турар баштайгы санажылга эзугаар алдыга 1959 чылдың январь 4-те 7 шак хиреде космиктиг ракетта Айның районуна четкен турар.

Космиктиг ракетаның одалга чокка 1472 килограмм деңизил сөөлгү чадазы тускай контейнер-биле дериттинген, оон ичинде дараазында эртем шинчилелдерин чорударына херектиг хемчээкчи аппаратуралары туруп турар:

- Айның магниттиг шөлүн тыварынга;
- Черни магниттиг шөлүндөн дашкаар космиктиг херелдерин күжүн болгаш күжүнүң хевирлерин өөрениринге;
- Космиктиг херелдешкиниң фотоннарын демдегелээринге;
- Айның радиоактивтин тыварынга;
- Космиктиг херелдешкинде аар ядроларның үлөглөзүн өөрениринге;
- Планеталар аразынын бүдүмелдерин хейлиг компоненттерин өөрениринге;
- Хүнүнү корпускулярлыг херелдешкини өөрениринге;
- Метеорлуг кезектерин өөрениринге;
- Космиктиг ракетаның сөөлгү чадазынын ужудушкунун хайгаарап көөрү-биле ында:

— 19,997 болгаш 19,995 ийи мегагерц частоталарга херелденип турар 0,8 болгаш 1,6 секундалар үргүлчүлөлдиг телеграф дамчыдылгасы;

— 19,993 мегагерц частотада ажылдап турар радио дамчыдыкчызы, 0,5—0,9 секунда хире үзүктөлчөк уламчылаашкынын телеграф дамчыдылгасы тургустунган, эртем шинчилелдериниң медээлерин оларның дузазы-биле дамчыдып турар.

— 183,6 мегагерц частотага херелденип болгаш шимчээшкисин параметрлерин хемчээринге база эртем медээлерин Черже дамчыдырынга херектээр радио дамчыдыкчызы;

— Натрийлиг булутту — кылымал кометаны кылып сорулгалыг тускай аппаратура.

Кылымал кометаны натрийаның чырыкчыланчак шугумун үндүрүп турар светфильдер-биле дериттинген оптиктиг херекселдер-биле көрүп болгаш чурука тирттырып болур.

Кылымал комета январь 3-те Москва шагы-биле үш шак бежен чеди минута хиреде октаргайга тытып тургустунар болгаш Дева деп бөлүк сылдыстар аразына, Альфа Волопаса, Альфа Дева болгаш Альфа Веса деп сылдыстардан тургустунган үш булуңуң аразына 2—5 минута чыгыс үеде көстүр.

Космиктиг ракеттада Совет Эвилелиниң Сүлдө демдээн чуралаң болгаш «Совет Социалисттик Республикаларның Эвилели. 1959 чылдың январь» деп бижээл выпел бар.

Эртем болгаш хемчээл аппаратуралары чедишчилелге алыр чүдүлери-биле болгаш контейнери-биле кады 361,3 килограмм.

Совет Эвилелиниң аныз-бүрү районнарында тургустунган эртем хемчээл станциялары планеталар аразынын баштайгы ужудушкунун хайгаарап көрүп турар. Траекториянын элементтериниң тодаралдыгына координация-салналга төвөгүн автоматтыг арга-биле кирип турар хемчээшкисин медээлери-биле электрон саналга машиналарга боттандыраар.

Хемчээшкисиниң түнелдерин ажылдап кылып чорук космиктиг ракетаның шимчээшкисиниң дугайында медээлерин алып болгаш планеталар аразында делегемниң шинчилел хайгаараалды чорудуп турар кезээн тодарайдыр арганы бээр.

Социалисттик ниитилелдин хөгжүлдешинин чулула айтырылганын бүгү депшилгелиг кижигерелгенниң эрге-ажыктарына таарыштыр шийирлээрине угланган бүгү совет улустун тургузукчу күш-ажылы планеталар аразына баштайгы ужудушкуну чедишкисиниң боттандыраар арганы берген.

Космиктиг совет ракетаны салып үндүргени ала-чурттуң ракетта тудуунуң хөгжүлдешинин бедик деңгелин база катап көргүзүп, муңнакчы совет эртемнин болгаш техниканың шыгалгангай чедишкисин бүгү делегейге ам база илередип турар.

Октаргайың улуг чажыттарына кижигерелген болуп апар чыдар, ырак эвес келир үеде кижигерелген ооң планеталарга басып болур.

Планеталар аразына харылааларың чаа ракетаны кылган эртем-шинчилел институттарының, конструктор бюроларының, заводтарының болгаш шенелде организацияларының коллективтери бо салып үндүрүшкүнү Совет Эвилелиниң Коммунисттик партиязының XXI съездинде турсааткан.

Космиктиг ракетаның ужудушкунунуң дугайында медээлерин Совет Эвилелиниң бүгү радиостанциялары үргүлчү дамчыдып турар.

СЭКП-НИҢ XXI СЪЕЗДИЗИНГЕ АЛДАР КЫЛДЫР Мал чөмнөрин көвүдөдириниң айтырын шийирлээр

СЭКП-ниң XXI съездинге «1959—1965 чылдарда СССР-ниң улус ажыл-агыйың хөгжүлдеринин контроль чуратайларының» дугайында эш Н. С. Хрущевтин илеткел-линиң телестерин таныжып тургаш, бистиг өвүр районнуң ажылчы чоннары оң улуг планга ботта-рының салымшыкын кирир дээр районнуң ажыл-агыйының кол адыры болур мал ажылың хөгжүлдер талазы-биле хой-хей савааларын кирир турганнар. 1958 чылдагыны-биле деңгээрге 1965 чылда районнуң малының баш санын 2,5 катап, оң ичинде мыймыттып бода малды 1,7 катап, хойну 3,1 катап өстүрүшкүн, оларның продукту-лун бедилер сорулга-биле хойнуң 100 хууун, инек малдың 80 хуу-зун экижиктен уксааже шыгачилерин планнап турар. Мыймыттып бода малдың 90 хууун өстүрүп ула-лымшыкчы сайырадыр.

Малдың баш санын өстүрүдө болгаш оң продуктулун бедилерге бызыг чөм суурун тургузары шийир-лиг ужу-дугаа. Бир эвес рай-оннуң амгы туруп турар малының баш санына негетинип турар ба-дун чөмнөриниң шөлү чүгө четчил турар болза, а концентраттыг бол-гаш шыгыг чөмнөри бүүдүрүп малдың баш санының өзүлөшүн темпиз-биле дүшпейн турар. Бедил чеди чылда малдың баш саны 2,5 катап өскөн турум-на оң чөм-ге херектели база өөр ужурут. Ылангыя чокку чылдарда «Ызыл туң» болгаш «Коммунизмче орук» колхозтара беш бөдүн чөмнөр белеткээринге херектелгелер сөгөн шөлдер чедишпейн баарын амгы байдал көргүзүп турар.

Мөөн ужурунда мал чөмнөри бүүдүрүнгө ажыгатынмай турар курамын оон адыгаштан диле тыяры эржекчү чутула.

Малдың өзүлөшүн болгаш про-дуктулун бедилеринге концентрат-тыг болгаш шыгыг чөмнөр чутула. Ындыг турбуче, сөөлгү чылдарда районнуң бойдус болгаш хөрүң бай-далдарының чамдык таарымчалыг эвес талааларын көргөш, тараа бол-гаш мал чөм курамын оон таарымчалыг таарымчалыг оңаа кичээлти сазды-май келген. 1958 чылда «Комму-

низмче орук» болгаш «Торгалыг» колхозтар тараа культуларынның бир гектарында 11-ден ажыг цент-нер дүжүтү, кукураалдан 200—250 центнер ногаан массаам болгаш судан ооттан, картофельден, тур-непстен база батый эвес дүжүттөри алганын ап көргөш, бир эвес агро-техниктиг негелдени, ылангыя сүг-гарылга-биле хандыра болза, өвүргө үстүдө культуларын өс-түрерин калбартып бөдүрүнүң ба-рымдаам бар.

Районнуң колхозтарына агро-техниканы шың салып, ылангыя кыш-таларда эгерттигес мал өвөн чөмнөрдүгө ажыгаш тургаш, тараа культуларынның шөлүн кал-бартып, дүжүтүн бедилер болза, концентраттыг чөмнөри эсе рай-оннардан садып алырынга бөдүрүс, колхозтарын мал чөмнөргө чарыг-далы каш батал эвөш болуру чу-гаажок.

Бир эвес тарымга шөлдерин сүг-гарылга-биле болгаш азоттук, фос-форлук чөмнөрдүгө ажыгаш хан-дыра база чаксы тарымгалы хөр-зүнүн тургузары элчөөн турар таарымчалыг үеде чорудар болза, тараа культуларынның дүжүтүн черле ап болур. Ычанган өвүргө мал чөмнөриниң бызыг чөм суу-рун тургузар дээр болза, тараа шөл-дерин улам калбартыры негетти-нер. Тарымга шөлүн районга 2 ка-тап калбартып деп планда айтыл-ганын өдө көрүп, харын 4 катап кал-бартса чөгүр деп саналыг мен. Тарымга шөлүн амгы турган дең-гелден оң хире калбартып болу-рунга сугаттыг чөмнөр бешин чет-чир. өвүргө тараа болгаш мал чөм курамын оон таарымчалыг дээр чөмнөрдөн оон сонгаар ойталаа чөгүр. Районнуң көдө ажыл-агый инспекциязының штабында кол агро-ном болгаш колхозтарда шымык билдиги агрономнар чөк болуп турары четпес.

Мал чөмнөри бүүдүрүнгө тараа ай-тыры-биле шың дүшүтүрерин ады-гаштан эгелеп боттандыра ужурут.

А. СЕМИС-ООЛ,
СЭКП өвүр райкомунуң оргкандизиниң эржекчизин.

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң муңнакчы агчыны
Бараан Мырза, 64 чылын 29 кисти болгаш каш чүс-чүс рублдан
дин өлүг төрөөн колхозунга тып, хой орулганы кириген.
— Бу бүгү СЭКП-ниң XXI съездинге мээң күш-ажыгы бе-
лээм болур—деп Бараан Мырза чугаалап турар.

Чурунта: Бараан Мырза.

Фото П. Гольцовуу.

Тудуг ажылынга удуртулганы экижиткен

Тес-Хем районнуң «Ал-Эрик» ган 17 бажынаарын бүртү доокуп, көдө ажыл-агый артелин тудуг ажы-лынын талазы-биле оон мурунда чүгө районга эвес, а харын обла-ста бешин хожудайгы колхозтарын бирөөн болуп көлгөн. Туттунган бажынаарың болгаш мал кажжаал-арың шынары куду, бажынаары-ның хей нуруузуңа клавовка, кышша кылдымай турган.

Артег баштаар чери болгаш пар-тия өгө организациязы тудуг ажы-лында четпестерин чайладыр, ту-дугуң темпизин дүргөдир, оон шынарын экижидер талазы-биле 1958 чылда алаан боттут хемчег-лерин ап чоруткан.

Тудуг бригаданы (бригадир эш Хайын) 1958 чылдың бүүдүргө планында көрүнгөн 28 чурттага бажынаарының тудуун хуусаа бе-тинде дооскан болгаш ажыгалады кириген. Чаа туттунган бажынаар-да ам колхозчулар кирип чурттай бергенер. Мурунда шааа туттун-

регелдериниң дугайын оон-биле чу-гааланканыр. Полкутү чүгө деңгээ-ли деп адынын улуг баштыңыг мичан адысипил айтырган. Кеөө-тин тургустунуп көлгөн кызыл гвардей болгаш партизан отряд-тарының съездин ийчандыр док-тааткан болгаш ады чөмчөрежи-рин база дилгөөн чүгө деп Гриншелев харымкан.

— Ийчандыр шийирлээр алга-ла ында-ла болур ийен, ам кан-чаар боор—деп, Ийчүлүдүтүп чугаалаан.

Ала-чурттуң Улуг дайымын-де-ңизде А. Д. Гриншелев 61-ги адыг-ны дивизияны 307-ги полказын командылап турган.

Төрөөн Белоруссияның чере-ринге-даа, амгы амы-дуңа респу-бликаларын череринге-даа контр-революцияны чыла шаваарың үнелер четтинмес салымшыкын кириген ленинчи полканың мадыр-лук херектерин дугайын Белорус ССР-ниң 40 чылынын бүүдүгүндө совет кижилер парызгадан болгаш радиодан өөрүп четтиришкы-биле билип алганнар. Полкутү дайынчы салым-чоту чеди тургулаан Гомель-шинада, Брестинада, Сомг-Кавказ-да, Астраханьда ам ол полкутү ду-гайын чаагай чылыг сепил-биле салган турар.

Республиканың кайтамчытыг байларынын бүтү белорус улус-биле кады оон шыңчы огу, революция-ның содады, таматы дайынын мадыры Дюмид Демьянович Гриншелев база байылаан конгуч өөрүчүг болган.

ЛЕНИН АТТЫГ ПОЛК

Эш Ленин аттыг баштайгы рево-люция полк! Төрүтүнгөн чыды 1918 чылдың февраль—март! Го-мельдин районуна дайымдаа чоруп турган 83 кымы гвардейж болгаш партизан отрядтарында амгы Брестинада дөвөсөөрине Владимир Ильичиниң бөдүнүң ду-жаалын эзугаар тургустунган!

Гомельди дамчытыр Москваже чаа булгап кирири орадажып тур-ган кайзерж шериглеринг оруун полк тугаан болгаш оларны ара доктааткан. Брест керезин эзугаар тодарайлыгына аныгал шугу-мун ол полк туруштук камгаалаан. Ол полк петлержу дөвөрчилерин чыла шаал, куластарың тур-за-лымшыкынарын басып турган.

В. И. Ленинниң айтышкынын эзугаар полк 1918 чылдың август-туң эгезинде бакычын пролетариат-ка дузаажыры-биле чоруткан. Ба-кычын коммуна дүшкөн деп унда-рылгыч медөө орук ара полкага чеди-п келген. Астраханьга ол үеде контр-революцист үймөк шыгыгып үн-ген. Оңче дүргө чедип белген ленинчи полк болгаш ол черниң ажычтын отрядтары ол үймөккөни баскан.

Астраханьның ийгү ховулары тавары оң ховутуңуң мадырыг по-ход чорутушкунун кылгаш, полк ам гвардейжилеринг аажок быгыз-латтынын алган дешич черлери бо-лур Кара рымукту болгаш Тавока-ны ап алган, 1918 чылдың октябрь 30-де Кизляр хоорайның чугула стратегтиг черин дайындап бүү-зөлгөн алган турда ол че чаа таварып кире берген. Каспийниң чокк ка-вы-

динмес болуп көлгөн болгаш шуут-ла уттундурган турган. Хамааты дайымын өгө үзү-биле холбожыг айтырылганы өөренип турар ше-ринг-дайыжы Б. Б. Гриншелев ол кезектин ийгө чөдө берген. Оон чогадыкчы күжөшкисиниң ачынына Совет Армияны төрттү-түп келгениниң төөтүгүнө оң чу-гула арынны амылар, бистиг чөмөс-түг күштериниң баштайгы док-таамал полканын дугайын, чу-гаалар аргылы болган.

Полкан хой-хей кижилер Совет-теринг эрге-чагыргазы дөш амы-тынын хамааты дайынын туз-чуушкунарына берген. 1921 чыл-да Черниговинага контрреволю-цист дөвөрчилерин артымшыкына-рын уутукар талазы-биле туз-чуушкунарга амгычын атыннын херекте кылынар чөк бердинген, полкутү мадырыг комиссары А. Н. Гринер алган.

Полкутү дург арткан ховучун кы-жилерин аразында ажыгчынар, колхозчулар, пенсөөндөр, Совет Армияны офицерлери болгаш гене-ралдары бар. Чижээ, полк команд-ирин дузалакчызы чоразан А. Н. Зайцев ам Москваның 1-ги полкын-ны заводунуң мастери; полк ко-мандириниң даамалы С. Я. Сенчи-ло ам генерал-майор. Гомель обла-стын Терех районнуң Марковичи стүүрүдө ут полкутү составына кирип турган кыдат ротаның дай-нычызы чоразан Джо Ка-нин чур-тап турар. Ийи артиллерия бола-

рын кижилери-биле кады өмөжөп алырынга киришкен дөш ол хү-нерде шапкатынгары ады бижит-тинген мөңгүн шыкты ол кайтамчыг үнелер көрүшкү-биле кадалап чорутар.

Полкутү ховучун кижилеринден дык хөй боттарынын мадырыг чорутун Ала-чурттуң Улуг дайыны-ның чылдарында үргүлчүлөң.

Москвада чурттап турар Дюмид Демьянович Гриншелев ийи чыл му-рунда пенсияже шилчөөн. Оон ду-гайында, оон бөдүнүң мадырыг чоруктарының дугайында чугаа эрөөрге ол черле белен чугаалап бербес. Ийчалажок оон коман-дазы-биле тулчуп чоразан кижилер боттарының командириниң дугайын ынакшы-биле чугаалап турар бол-гаш оларның чугааларында бело-русчү Чапаевтиң чырыкчыланчак хевир шийинчү көстүп белер.

Бодунуң чаагай сагыш сеткили-биле, чагырган кижилеринге эзелек чорүү-биле, оларга чөптү-биле Гриншелев полкутү, ынакшыдыг кижин чоразан. Полкутү кылдыг атты кадалап чорутурун дугайын дайычыларга сагындарында ол комиссары-биле кады ынак чоразан. Ийчанаган Владимир Ильичиниң бодунга командириниң берген тапгы-раттын ленинчилер ыдыкты-биле ка-далап чоразаннар. 1918 чылдың июльдуң эгезинде полкутү Гриншелев баштаан төлөөлери Ленинге чо-раан болгаш кезектин негелде хө-

Тодаргай түнелдерин чедип алган

Совет Эвилелиниң Коммунисттик партиязының XXI съездинде күш-ажыгың белеткип ужуражыр база ажыкчы чоннарың хүн бүрдө өзүп турар херектелдерин үзгөрлөп хандыра дөш өвүр районнуң херектел кооперациязын ажыла-чылар тодаргай түнелдерин чедип алганыр.

Бараан саарылазының 1958

Бир хүнүн семинары

Районнуң партия конференция-зында коммунистер чонун ортузу-га партияның политик-массалыг ажылын улам күштөдир болгаш ында бар турар четпестерин чайла-дырынын талазы-биле тодаргай са-нааларын берген. Алаа үндөшкөш, СЭКП Чаа-Хал райкомунуң про-паганда болгаш агитация кылдыч тодаргай хемчеглери ажылдап кылган.

Ылангыя конференция соода пропагандастерин ийи хүнүг, штаттан дашкаар лекторлар бө-лүгүн кыргызчилерин бир хүн-дүг семинары чоруткан. Ол семи-нарлар чонун ортузуна партия-ның политик-массалыг ажылын улам күштөдиринге улуг ужу-руталап болган. Оон тодаргай чи-жөөн чоюкта чаа болган лекторлар-нын семинарында көрүп болур.

Алаа СЭКП Ызыл хооромунуң лектору эш Лепешкинниң бүгү де-легей байдыгының дугайында кыл-ган лекцияны көчүрү сөзүп болган.

Ол ыштак «Бедир чеди чылда бистиг район» деп темага СЭКП рай-комунуң секретары эш Бегзиниң илеткел оон кыргызчилери улуг кичээлге-биле дыннаан.

Оон-биле кады чонун ортузуна пропаганда ажылын чорударынын хевирлерин база чугаалашкан. Ылангыя шажыга ууур пропаган-даны күштөдирер талазы-биле бе-седаны дыназакчылар улуг сөзү-гулаан. Эштер Дидий-оол, Даржай, Хайдын болгаш эскелер-даа оон сонгаар ындагы семинарларын үргү-чү организастан турарын, ам болур семинарга арганың хоразынын бол-гаш аныз-бүрү аарыларга ууур де-мессиди күштөдирериниң дугайында темаларга лекцияны дыназын күзөөнөр.

— Ийиз-бүрү темаларга лекция-ларын көдө лекторлар бөдүнүң кижигиттери-даа, райондан болгаш область төвүндө келген эштер-даа хөйүп көчүп турар. Ийчалаа-даа совет хойбулар дугайында илет-кел, лекция көчүрү ховар болуп турар—деп эш Норбу чугаалаан.

